

İtmiş rəngin tarixçəsi



Sabuhi ŞAHMURSOY

Beynimizdə qəlibləşmiş fundamental yanaşmalardan biri dünyada yeddi əsas rəngin olmasıdır. Sanki "In-Yan"ın təqdim etdiyi mühakimənin önəvi ziddiyyət sərhədləri ağ və qaradən başqa bütün rənglərin "əsas"lığı arada yerləşən mənəvi cəhətlərin əhəmiyyətsizliyinə işarədir. Axı, heyat bizimlə həmişə səliss rəflər etmir, onun davranışlarında qeyri-səlislik daha qabarıqdır. Sirmə məğzi getdikcə öz sirliliyinin təəssübkeşliyini dərinləşdirirdiyi kimi, məlum rəng sərhədləri arasındakı çalarlara diqqətlə daldıqca həyat daha rəngarəng və maraqlı olur.

Mən uşaq olanda atam evə Azərbaycan Sovet Uşaq Ensiklopediyasının üç cildini alıb gətirmişdi. Bütün məqalələri oxumasam da (oxuduqlarımın bəzilərinə anlamasam belə) vərəqləyib şəkillərinə baxmaqdan xoşum gəlirdi. Bir dəfə o səhifələrdə hələ də xatirimdə qalan portret gördüm: qırmızımtıl paltarında oturub, yaylığı ilə üzünü yarıya qədər örtən qəmli qadın. Yadımdadır ki, qərribə hissələr keçirdim. Gözlərə diqqətlə baxdım, orada hələ heç vaxt görmədiyim və məni sarsıdan, donmuş, bir az da qayğılı kədər vardı. Sonradan uşaq sadəlvəhliliyi ilə özünü inandırmağa çalışırdım ki, o gözlər, o kədər heç vaxt gerçək ola bilməz, burada nəşə əldadıcılığı var, rənglər mənimlə oyun oynayırlar. Bu səhifələrimə baxmayaraq, həmin rənglərin yaratdığı kədər məni tərk etmirdi, həmişə gözlərimdən asılıb qalmışdı. Günlər, aylar, illər keçdikcə daha gerçək qəmli gözlər gördüm, amma mənə ilk təəssüratı bəxş edən o şəkli unuda bilmədim. O portret, müəllifi Bəhrüz Kəngərli olan "Qaçqın qadın" idi.

Səkkizinci sinif şagirdi olanda Somerset Moemin "Ay və qara qəpik" romanını oxudum. Əsərin təsiri uzun müddət məni tərk etməsə də, içimdə ona qarşı anlamadığım bir üsyan vardı. Zaman keçdikcə Striklend obrazına nifrətqarışıq heyranlıq duyurdum, o, məni necəşə oxusunlamışdı. Lakin məni yoran düşüncələrin noticəsi olaraq da ona nəşə bir rəng tapa bilmirdim, "Rənglərin Allahu" Striklend (Pol Qogen) gözümdə rəngsiz qalmışdı.

Daim axan zaman məni Van Qoqla görüşə aparırdı. İrving Stouren "Yaşamaq yangısı" romanıyla çarpışmadan müxtəlif rəng çalarları kəşf etsəmdə, yəno nəşə çatmadığını anlayırdım. Rütübətli zirzəmi qoxusu fonunda hə-

qiqi rənglər mənə görünmürdü. Yeri gəlmişkən, o vaxtlar mütaliəm intensiv olduğundan "sənət sənət üçündür" ifadəsinə tez-tez rast gəlirdim. Yetkinlik dövrümün qeyri-iradi axtarışlarından bir sual uyduymuşdum: sənət həyatı inkar edə bilirmi? Axı, Qogen və Van Qoq mənə inkar forması kimi görünürdü. Niyə onlarda "mütləq Qogenlik" və ya "mütləq Van Qoqluq" var? Niyə onlarda həyat olduğu kimi deyil, yanaşmalarının fərqliliyindən təvdiq olunur? Beləliklə, bu düşüncələr məni ədəbiyyat anlayışından fərqləndirirdi.



li olaraq, rəssamlıq və ya ümumilikdə, qrafika sənətində realizim əvəzsizliyi fikrinə gətirib çıxardı. Məhz bu səbəbdəndir ki, tələblik dövründə tanış olduğum Avropa intibahından hər fürsətdə Leonardo da Vinçini yox, Mikellancelo Buonarottini seçirdim. "Den Braun tərəfdarları"nın hədsiz tarixilik və fəlsəfə ilə yüklədiyi məşhur "Mona Liza" dansa, daha həyatı çalarları aşılaraq "Tondo Doni"dən həzz alırdım. Saxta kübar düzənindənsə, işləməkdən əllərdən damarlar qabarmış qadın təsvirləri daha ecazkar görünürdü.

Hər şeydən əvvəl, mənə görə zövq məsələsi olan qıraqçılıqda öncə anlamayıb təsadüfə bağladığım, sonra tamamilə riyazi düstur formasında özünü doğrulan qərribə döngələr olub ki, onları kompleks şəkildə qavramığım düşüncələrimə yeni üfüqlər bəxş edib. Bu mövzuda özüməndən birdən çox misal çəke bilərəm. Sanki hansısa kitabın mənə yaratdığı proses (heç bir qaydada ona dəxli olmayan) digərinin mütaliəsiylə öz cavabına yetişib. Hərçün düşünürəm ki, əgər onların oxuma zamanının yerini dəyişsəydim, mənə heç nə alınmazdı. Hələ yetişməmiş suala göydəndüşmə cavab insanə nə vəd edə bilər ki?

Gənçlik dövrümün hissələri tarıma çəkmə depressiyasını yaşayırdım. Həyat qarşı günü-gündən artan suallarımla arızalanma "şəffaf firça" düzəni qurmuşdu. Həmişə həvəslə vərəqlədiyim "Azərbaycan" jurnalının səhifələrində gözləmədiyim halda "Uşaqda ucalan dağlar"la qarşılaşdım. Əsəri oxuduqca təlsimə düşmüş fikirlərimdən dumanlar asta-asta çəkiliirdi. Hələ nə baş verdiyini anlamırdım, lakin irəlilədikcə kəşf etdiyim yeni rəng çalarlarına hə-

lim şəkildə uyğunlaşdığım hissə edirdim. Obrazlar o qədər doğma, o qədər adekvat idi ki, davranışları əvvəllər qazandığım "beyin qudları"ni gülbətə atəş ilə qovurdu. Sanki hər biri qaçılmaz ömür səhnəsində xoş təsiri rəngə çevrilmək üçün yaşayırdı. Həttə fabulaya cüzi aidiyyəti olan obrazlar da öz rəngini cizgi şəkildə həkk etməkdən çəkinmirdilər... Lap qoca dilonçı kimi.

Bu əsər məni incəsənətin sosial əhəmiyyəti ilə üz-üzə durmağa vadar edirdi. Orada nə Striklendin xudbinlik döğuran sənət qışqarığından, nə Van Qoqun "Bu dünya yalnız uğursuz bir qaralamadır"ından, nə də sonradan tanıdığım daha bir ədəbi rəssam Yucinin "sənətlə dolların başıdığı yerdə yaranan fəlakət"in vicdan əzabından əsər-ələmət yox idi. Orada sənət həyatın özü qədər gerçək və anlaşılacaq, etikanın "nəciblik və rəzillik", estetikamın "gözəllik və eybəcərlik" təzlikləri arasında daim hərəkətdə olan doğma rənglərdən ibarət idi. Bəli, məhz doğma.

Fikrimcə, bu kitabın həyatdan süzülüb gələn daha bir özəlliyi də qeyd olunmalıdır: sanki, rəssam obyekt yox, obyekt rəssamı seçir, sanki, Bəhrüzün vəzifəsi haqiqətləri katəna boyamaq üçün yalnız firçanı hərəkət etdirməklə məhdudlaşır. Mahiyyətini olduğu kimi əbədiləşdirmək üçün bu şəkilləri həyat özü çəkir, Bəhrüz isə onun yalan tanımayan əlidir: bir az iti, bir az darın və bir az da kövrək əli.

Mütaliəmin bir yerində fəsilə verməli oldum, çünki sona yaxın bir vərəq jurnalda qopmuşdu. O vərəqi çox axtardım, atamın şəxsi kitabxanasını alək-vələk etsəmdə, tapa bilmədim. Beləliklə, Bəhrüzün sirlə darvazadan görünən o hönüklü qızın rəsmi ni çəkiç-çəkəmədiyini güyrənmədən romanı bitirdim. Bakıya gələndə ilk işim Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyinə gedib milli sənət qəhrəmanının əsərlərinə baxmaq oldu. Məlum güşəyə ayaq basanda necəşə sakral bir məkəndə olduğumu hiss etdim. Elə bilirdim, onun dünyasıyla üz-üzə gəlməyə hazırım, lakin yanılmışdım. O rəsmilər öz mahiyyəti ilə həzin-həzin içimə dolurdu və bu ağırılıq "Qaçqın qadın"ın qarşısında dayananda pik nöqtəyə çatmışdı. O gözlərdəki kədərini indi yaxşı anlayırdım, daha uşaqlıqda rəng oyununa toruna düşdüyüm fikrindən uzaq idim. İndi həmin rənglərə zərər qədər sübhəm qalmamışdı. Onlar Bəhrüzün əli ilə həyatın öz kədərini yaratmışdılar.

"Uşaqda ucalan dağlar" kitabı hələndə əlimə götürdüyüm ən dərhal həmin "İtmiş rəngin səhifələri"nə tələsdim. O cümlələri oxuyanda hansı hissələri keçirmişimsə, kitabın latın qrafikalı nəşrini gerçəkləşdirdiyimiz zaman həmin sevinci duyurdum. Bu unudulmuş rəngləri oxuculara qaytarmaq hissi necə də gözəldir! Məlum prosesdə yanımda olan bütün dostlara sonsuz minnətdarlığım var. Yeni açarlar köhnə qapıları açmağı bacardırı. Hərflərin yaratdığı rənglər dünyasına xoş gəlməsiniz!